

מוזאון בית שטורמן

טוביה ריבנר: מבט כפול

צילומים

בית חיים שטורמן
מחזאון ומכון לידיעת האזור ע"ר

מנהלת: עפרה ברעם

טוביה ריבנר: מבט כפול

צילומים

קטלוג

עריכה: גיא רז

עיצוב והפקה: משה מירסקי

עריכת טקסט: שלומית עוזיאל

הדפסה וכריכה: אופסט א.ב., תל אביב

שירים: טוביה ריבנר

מאמרים: ד"ר גבריאל צורן, דרור בורשטיין

צילומים נוספים: מיה גורביץ, שגיא מורן, גיא רז

סריקות: נדב מן, ביתמונה

על העטיפה: המוסד החינוכי, מרחביה, 1960 לערך

© 2017, בית שטורמן

 מפעל הפיס
דברים טובים מחילים כאן

הקטלוג יצא לאור בסיוע מועצת הפיס לתרבות ולאמנות

הקדמה

מאז הקמתו ועד היום, הציב לו בית שטורמן כמטרה לספר את סיפורה של ההתיישבות העובדת בעמק כמובילה תרבותית וחברתית.

הקטלוג "טוביה ריבנר: מבט כפול" נוצר בעקבות התערוכה "פרשת הדרכים", שהוצגה במוזאון בחורף 2015. הקטלוג, והתערוכה שהוא מתעד, מממשים את חזוננו החינוכי והערכי ומחדדים את התפיסה האוצרותית הקהילתית של המוזאון. תפיסה זו מציעה לראות את מורשת העמק מזווית שונה ואחרת, ובכך לרענן את הזיכרון ההיסטורי ולהוסיף לו נופך ועומק, תוך התמקדות יותר בפרט ופחות בקולקטיב.

טוביה ריבנר הוא חתן פרס ישראל בספרות בתחום השירה לשנת 2008, ומחלוצי הצילום הקיבוצי בישראל. בקטלוג זה מוצגים צילומיו מקיבוץ מרחביה בשנות ה-50 ובתחילת שנות ה-60. ריבנר מתמקד בצילומיו בפרטים בתוך הקהילה הקיבוצית, ומעניק להם פנים, נוכחות וכבוד. צילומיו של ריבנר, כמו שיריו, ישירים, צלולים, אנושיים, אינטימיים ופרטיים, והם שזורים ורקומים בחיי הסוציאליזם ההתיישבותי בעמק.

עפרה ברעם, מנהלת מוזאון בית שטורמן

תודות

תודה לטוביה ריבנר ולאשתו גלילה, שסייעו בהפקת התערוכה והקטלוג. תודה למיקאלה זיס ולעודד ידעיה, מנהל בית הספר "מנשר", שיזמו את התערוכה; לרפי וייכרט מהוצאת "קשב לשירה", שנרתם למאמץ; לצביה רייל מארכיון קיבוץ מרחביה, שהשאילה את צילומי התערוכה המוקדמים; לשלומי חיון מסטודיו "האנה בי", שצילם וערך את קטעי הווידאו לתערוכה; לנדב מן מסטודיו "ביתמונה", שסרק את תשלילי טוביה ריבנר; לכותבי המאמרים הנוספים בקטלוג, ד"ר גבריאל צורן ודרור בורשטיין; לשלומית עוזיאל, עורכת הלשון; למשה מירסקי, על עיצוב הקטלוג; לעידו ערן, שטיפל בסריקות והדפיס את הצילומים החדשים; למיה גורביץ שהשתתפה והציגה מעבודותיה בתערוכה בבית שטורמן, לצוות מוזאון בית שטורמן: אורית יוסף-בכר, עמית אדלר, אביבה לוז, ענת ציזלינג ובוועד ביטון, שסייעו בהפקת הקטלוג והתערוכה ולמועצת הפיס לתרבות ולאמנות, שתמכה בהוצאת הקטלוג לאור.

טוביה ריבנר, כבן 6, 1930 לערך, ברטיסלבה

טוביה ריבנר: מבט כפול

"כילד, טיפלתי בסנונית פצועה בבית הסבים (בשטטין). ניסיתי לרפאה בין שתי הזוגיות של החלון הכפול, שם סידרתי לה קן. כאשר חשבתי שהצלחתי והיא החלימה, פתחתי את החלון ונתתי לה לעוף. לא זמן רב עפה. ירדה על ציבור קרשים. בא חתול ובלע אותה."

(מתוך "חיים ארוכים קצרים", הוצאת קשב, 2006, עמ' 39)

טוביה ריבנר (Rübner) נולד בברטיסלבה (כיום בירת סלובקיה) בשנת 1924. חוקי הגזע שהנהיג המשטר הפשיסטי אילצו אותו להפסיק את לימודיו לאחר 9 שנים. בשנת 1941, בראשית מלחמת העולם השנייה, עלה לארץ בלא משפחתו, עם קבוצת נערים יהודים שמסעה עבר דרך הונגריה, רומניה, טורקיה, סוריה ולבנון. הוריו, אחותו וסביו מצד אמו נשארו בסלובקיה ונרצחו ב־1942 במחנה ההשמדה אושוויץ-בירקנאו.

בבואו לארץ במסגרת עליית הנוער, עם 8 מחברי תנועת הנוער הציוני מסלובקיה, נשלחה הקבוצה לקיבוץ מרחביה. ריבנר נלחם במשך זמן קצר במלחמת העצמאות, ובסופה התיישב בקיבוץ, שבו הוא גר עד היום. בקיבוץ עבד כרועה צאן, בכרם ובפלחה. בשנת 1944 התחתן עם אשתו הראשונה עדה, אם בתו מרים (החיה כיום באיסלנד). ב־1950, בתאונת דרכים קשה, נהרגה עדה וטוביה ניצל בנס. בנסיבות שנוצרו, בחר הקיבוץ להעסיקו כספרן וכמורה לספרות. ב־1953 נשא לאשה את גלילה יזרעאלי, פסנתרנית בת עין חרוד, שזכתה בגיל 17 בפרס שופן הישראלי. לזוג נולדו שני בנים: עידן, החי כיום בנפאל, ומורן, שעקבותיו אבדו באקוודור בשנת 1983.

מתוך כל הכאוס האישי הזה נבע פרץ יצירה רחב היקף. על הציר הידוע והמוכר, השירה, זכה ריבנר בפרסים רבים בארץ ובחו"ל, ובהם פרס ישראל לשירה ב־2008. ריבנר החל לכתוב עוד בנעוריו, בגרמנית; לאחר שעלה לארץ התוודע ללאה גולדברג על פי הצעתו של אברהם שלונסקי, ששהה אז במרחביה, ומאז נקשרו ביניהם קשרי ידידות. בשנת 1950 הודפס שירו הראשון בעברית בעיתון "דבר", ביוזמתה של גולדברג. ספר שיריו הראשון בעברית, "האש באבן", ראה אור ב־1957. ריבנר היה מעין משורר-חונך של המשורר דן פגיס, וכן תרגם את כתבי ש"י עגנון לגרמנית, ואגב כך נוצרה ידידות ביניהם. על הציר השני והמוכר פחות של יצירתו האמנותית של ריבנר, הצילום, נסובו תערוכה וקטלוג אלה.

צילום ושירה

"עיניים רואות. גם בשירה יש הרבה מראה עיניים. בצילום אני מצלם מה שרואה אותי. אינני 'מעבד' צילומים. שירים באים מאיזה צירוף מילים, בדרך כלל בשעת נים-ולא-נים, ואחר-כך אני עובד על הטקסט די הרבה. הצילום על כן ספונטני יותר. והיו לי תקופות ששירה וצילום התחלפו זו בזו."

(מתוך ריאיון עם ריבנר, 4.11.2013)

ריבנר החל לצלם עוד כנער, לצד ניסיונות בכתיבת שירה. ב-1947, בחברת עדה, ערך מסע באירופה שלאחר המלחמה. תחילה ביקר בברטיסלבה, שם פגש בליאופולד להולה (אריה פרידמן), שפתח בפניו את דרכי השירה והציע לו ללכת ללמוד צילום קולנוע בפראג. משם המשיכו ללונדון, שם

ציפורי (ספוריה), 1948

הצלם, החבר והמורה נתן סופרין מעיין בצילומי ריבנר שנעשו בהשראת עבודת הצלם
הלמר לרסקי, מרחביה, 1949

השתתף בחוג ערב לצילום מכיוון שרצה שיהיה לו מקצוע אם יבחרו לעזוב את הקיבוץ. עם פרוץ מלחמת העצמאות שבו לארץ, וצילומיו הראשונים מספוריה (ציפורי) הכבושה וממרחביה נעשו כבר ב־1948. דיוקנאות חברי קיבוץ וערבים מספוריה שצילם הושפעו מצילומיו של הלמר לרסקי.

"המטרה הראשונה של צילום בקיבוץ הייתה להרוויח כסף לצילום של עצמי. צילמתי את כל ילדי הקיבוץ ותמורת שני צילומים הרווחתי צילום אחד משלי" (מתוך ריאיון עם ריבנר, 4.11.2013). ב־1952 השתתף ריבנר בהקמת ארגון הצלמים של השומר הצעיר, וב־1958 היה עורך־שותף של ספר הצילומים "מבקר עד בקר", אלבום לשנת העשור למדינה שראה אור בהוצאת "ספרית פועלים" ואשר בו השתתפו, לצד ריבנר, רבים מצלמי תנועת השומר הצעיר. עם אלה נמנו מורדו אברהמוב, רפי בנשלום, יוסף דרגנר, יואל לוטן ודוד פרלמוטר. בתקופה זו הגיעה לארץ והוצגה במוזיאון

תל אביב התערוכה "משפחת האדם", שהשפיעה על רבים מצלמי התקופה בארץ ובעיקר על צלמי התנועות הקיבוציות. ריבנר צילם במרחביה, ובפרט את חברי מרחביה, אך גם במקומות אחרים בארץ, ובהם חיפה, ירושלים, נתניה, המעברה בעפולה ויישובי חבל התענך בעמק יזרעאל.

לקראת שנת היובל למרחביה, ב-1962, הוזמן ריבנר לצלם ולהציג תערוכה מצילומיו. מכאן החל לצלם באינטנסיביות רבה יותר. לקראת האירוע צבר כ-2,000 צילומים, שצולמו ברחבי המשק במצלמות רוליפלס ואקסקטה. מתוכם, ובעזרת חברו הצלם נתן סופרין, בחר כ-150 צילומים שהיוו מעין "משפחת האדם" של הקיבוץ – מביניהם הוצגו בתערוכה זו צילומים מקוריים המודבקים על דיקטים ברוח התקופה, בהומאז' שניתן לקרוא לו "יובל לתערוכת היובל". לצורך התערוכה ההיא עבד ריבנר שעות רבות בחדר חושך מחניק, שאליו התווסף עשן סיגריות. שאיפה ממושכת של תערובת עשן סיגריות ואדי תמיסות הכימיקלים הביאה לאשפוזו בבית החולים עפולה. בטופס השחרור מבית החולים נכתב: "סיבת מחלה לא ידועה". התערוכה הוצגה בהמשך בצרפת ובאיטליה, וזכתה לשבחים

לאה גולדברג, שנות ה־50

מפי הצלם הצרפתי הנודע איזיס (Izis), שהפך לחברו של ריבנר ואף ביקר אותו בארץ. איזיס היה חבר בתנועת "הצילום ההומניסטי" בפריז, שבה היו חברים גם בראסיי וקרטיה-ברסון. בשנים 1963-1966 שהה ריבנר בשווייץ כנציג הסוכנות היהודית, והמשיך לצלם שם, בחזרתו לארץ ובמסעותיו ברחבי העולם.

על הצילומים בתערוכה ובקטלוג

"כל החיים אינם אלא זיכרון. המציאות היא מה שאיננו יודעים."

(מתוך "חיים ארוכים קצרים", עמ' 39)

בקטלוג זה מוצגים מבחר צילומים מתקופת הצילום הפורייה ביותר של ריבנר בקיבוץ מרחביה בשנות ה-50. לצד המחווה לתערוכת היובל של מרחביה, מופיעות כאן הדפסות חדשות של רבים מאותם צילומים, בתחביר חדש שזיהיתי במעבר על כל סריקות התשלילים של ריבנר. תחביר זה מציג מבט כפול ולעתים משולש על אותו אובייקט צילומי, כלומר, ריבנר מרבה לצלם צילומי תקריב של אותו מושא צילום, במעין ניסיון לזהות משהו מרובד יותר מאשר בצילום שהיה נהוג אצל מרבית צלמי הקיבוצים בעת ההיא. ועל זה אוסיף ציטוט מדבריו של ריבנר עצמו – "כשאתה חי במקום קטן, בין שתרצה ובין שלא תרצה, אתה הופך לאדם של דברים קרובים, של מרחקים קצרים, של בריות שאתה מכיר את כולן..." (מתוך "חיים ארוכים קצרים", עמ' 23). כלומר, צילומי התקריב הם גם תוצאה של אינטימיות גדולה בין הצלם למצולמיו, אינטימיות שהייתה קיימת בקיבוץ של פעם ונמוגה לה עם השנים. וריבנר מוסיף: "אינני אדם העשוי מחומר של קיבוץ... 'הזרות' היא המוזה שלי" (מתוך "חיים ארוכים קצרים", עמ' 54). לצד האינטימיות וההומניות השורות על צילומיו, מודע ריבנר לריחוק ולזרות, וניתן לראות כי רבים מהצילומים נעשו מתוך ריחוק ועסקו בפורמליזם ובאסתטיקה צילומית נטו – או שמא נאמר, בפרגמנטים של שירה צילומית.

בתווך הופיע לראשונה בתערוכה, וכעת בקטלוג זה, מקבץ של שבעה שירים שכתב ריבנר לאורך השנים על צילומים ספציפיים. כל שיר מופיע בשתי גרסאות: האחת – מודפסת ומנוקדת, כיאה למשורר ולשירה עברית, והאחרת – בסרט וידיאו שבו מצולם ריבנר מקריא את אותם שירים, כך שהסאונד של התערוכה הוא קולו של ריבנר. שבעת השירים עוסקים בכמה

מקורות השראה, שהמרכזי שבהם הוא זיכרון המשפחה שנספתה בשואה: "סבתא", "רבסבתא", "אבי הצטלם" ו"תצלום שחור-לבן, קיץ 1939". שירים אלה קשורים בצילומים מתוך שרידי אלבום המשפחה באירופה. "תצלום מעט מטושטש" נכתב על התצלום האחרון של הבן מורן בטרם נעלם באקוודור, ו"תצלום" עוסק בזיכרון חייל שנהרג בקרב דרך תצלום שלו שהודפס בעיתון. הקורא את שיריו אלה של ריבנר יכול – כמו טונר במדפסת דיו, שורה אחרי שורה, פס אחרי פס – לברוא לו את הצילום המקורי שממנו הורכב השיר. בסוף ספרו "חיים ארוכים קצרים" כותב ריבנר "המוות נוכח ברבים משיריי" (עמ' 151). בפרפראזה על דברים אלה, ניתן לומר כי החיים נוכחים ברבים מצילומיו של ריבנר. ועוד אומר, כי בפרשות הדרכים המצטלבות חולפים כתיבת זיכרון השואה ולצדה צילום זיכרון הקיבוץ.

"אין משהו יוצא דופן בתצלומים של משורר, מפני שביסודו של דבר כל תצלום שיש לו התכוונות אמנותית הוא תצלום של משורר". אפשר לדבר על תצלומים רבים כמטאפורות, דימויים וסמלים חזותיים. אולי בתצלומים של ריבנר, משורר שהוא גם צלם מעולה, זה ניכר באופן מיוחד.
(דרור בורשטיין, עיתון "הארץ", 2007)

כאדם ששפתו היא צילומית זה כ-25 שנה, התחלתי אני את דרכי האמנותית דווקא בהוצאת ספר שירה ("קטפת", הוצאת עקד, 1991). ניסיתי לנסח לעצמי את הקשר בין שירה לצילום. ולאלה השואלים על כך, אני מציע את התיזה הזאת: מבחינתי כל צילום הוא אות, חיבורם של שני צילומים לפחות הוא מילה, וחיבורם של כל צירופי הצילומים בתערוכה הוא שיר. זוהי דרכי לתאר את הצילום כשפה. כך אני מציע להתייחס גם לקטלוג זה של ריבנר. צרו לכם צירוף כלשהו ממבחר הצילומים המוצגים בקטלוג והרכיבו לכם שיר חדש.

והסנונית שבלע החתול – כל אחד יכול לדמיין את מבטו של הילד קורט ריבנר באותו מעמד.

גיא רז, אוצר התערוכה